

berá dva najvplyvnejšie modely vysvetlenia posledného obdobia: kauzálnomechanický model Wesleyho Salmona a unifikačný model Philipa Kitchera. Snaží sa o ich kritickú analýzu a konfrontáciu s ideami stojacimi v pozadí svojej manipulačnej koncepcie.

Woodward sa vo svojej monografii systematicky zaoberá manipulačnou koncepciou príčinnosti a jej krížením s explanáciou. Hoci táto teória mala svojich priaznivcov aj v minulosti, úprimne povedané, väčšinou stála na pokraji záujmu filozofov. Woodward však do nej zavádza kontrafaktuálny aspekt, čím ju robí prítlačlivou aj pre teoretické vedy. Hypotetické intervencie by mali byť liekom na bolehlav vedcov, ktorí nemôžu potrebné manipulácie za súčasného stavu realizovať. U autora treba oceniť nielen to, že oprášil a inovoval tento zväčša prehliadaný prístup, ale najmä, že v knihe poctivo čelí mnohým námietkam. Nebýva samozrejmou, že výhrady, ktoré vám pri čítaní napadajú, autor neodsúva, ale im venuje detailnú pozornosť. S výnimkou niektorých technicky náročnejších sekcií je kniha písaná prístupne. Autor nešetří konkrétnymi príkladmi z rôznych vedných disciplín, vďaka čomu čitateľ nenadobúda dojem, že napriek čaru rozoberaných tém tu i tak ide len o akademické hranie sa so slovíčkami. Woodwardova práca je nielen zaujímavá, ale v mnohých veciach aj presvedčivá. Verím, že jeho kontrafaktálnej kauzálnej explanácii sa dostane aspoň toľko pozornosti ako svojho času Salmonovmu či Kitcherovmu návrhu. O kvalite Woodwardovej monografie hovorí aj fakt, že za ňu získal prestížnu Lakatosovu cenu vo filozofii vedy za rok 2005, ktorá sa udeľuje za výnimočný prínos v tejto oblasti.

Eugen Zeleňák

**František Mihina, Tatiana Sedová, Marián Zouhar (eds.):
*Logický pozitivizmus***

IRIS, Bratislava 2006, 540 s.

Po témere čtyřiceti letech od vydání *Antologie z děl filozofov: Logický empirizmus a filozofia prírodných vied* se objevuje na trhu významný překladatelský počín kolektivu autorů Františka Mihiny, Tatiány Sedové a Mariána Zouhara, kteří ve snaze zpřístupnit širší čtenářské obci specifickou etapu vývoje filosofie první poloviny 20. století, sestavují a překládají čítanku textů z tohoto období. Jedná se v pořadí již o třetí čítanku filosofických textů vycházející v edici Malá antologie filozofie 20. storočia (předcházely svazky *Pragmatizmus* a *Antológia filozofie mysle*). Reprezentativní výbor tvoří dnes již klasici

ké práce zvučných jmen členů Vídeňského kroužku (Moritz Schlick, Otto Neurath, Rudolf Carnap), zhruba ve stejné době se konstituující berlínské školy empirické filosofie (Hans Reichenbach, Carl Gustav Hempel) a výčet uzavírají vybrané práce předního oxfordského teoretika logického pozitivismu Alfreda J. Ayera. Uvedení do problematiky je věnováno prvních 50 stran, kde se lze stručně seznámit s předpoklady vzniku filosofie logického pozitivismu, intelektuálním prostředím Vídeňského kroužku, berlínské školy, ale i se svého druhu ojedinelou školou Lvovsko-varšavskou. Každá autorsky vymezená kapitola začíná přiměřeným biografickým úvodem a stručným vymezením problematiky, jíž se daný novopozitivistický zabýval.

V možnostech této recenze není, a konečně to není ani jejím záměrem, vyčerpávajícím způsobem seznámit čtenáře s pozoruhodnými pracemi logického pozitivismu a empirismu především první poloviny 20. století. Jedná se o dobře známé a v povědomí odborné veřejnosti hojně citované statě, takže smysluplnost takového počínání by se z mnoha důvodů dala jen těžko ospravedlnit. Přesto stručně připomeneme, o čem pojednávají texty jednotlivých autorů, čímž zároveň naznačíme základní orientaci logického empirismu a oblasti, které jeho představitelé považují za filosoficky závažné.

Snad každá významná filosofická epocha začala pochybováním o výsledcích té předchozí. Ne snad že by ti mladší hned považovali ty starší za bláznů a snílky, ale měli neodbytný pocit, že té jejich filosofii chybí něco podstatného, bez čeho se filosofie stává často prázdnou disciplínou bez pevného jádra. Tím pomyslným jádrem, které hledal logický empirismus a o něž se také programově opíral, je důsledný obrat k vědě a především ke způsobům práce exaktních vědeckých disciplín. To, že v předchozí filosofické tradici (až na výjimky) absentovala pevná a obecně přijatelná východiska, považovali za příčinu jejich četných peripetií. Platón, Descartes nebo třeba Kant by s tímto tvrzením nejspíš nesouhlasili, možná by své postoje přehodnotili, ale to už tak bývá, že mladší generace badatelů má možnost se kriticky zabývat pracemi svých předchůdců a nalézat v nich aspekty, které jsou pro současníky problematické nebo vůbec nepřijatelné. Ti starší přitom zpravidla nemají nejmenší možnost se bránit.

Když se od filosofie začaly postupně oddělovat nové vědecké disciplíny, vzaly si s sebou i to, po čem začala filosofie později sama velmi toužit, neboť si uvědomila, že ji jinak nebude brát téměř nikdo zcela vážně. Logický empirismus se domnívá, že to, co filosofii chybí, je důsledná orientace na empirickou zkušenost jako východisko veškerého poznání, pochopitelně zároveň s artikulací apriorních disciplín, jako je matematika a logika. Protože však empirickou stránku světa zpracovávají přírodní vědy, nezbylo filosofii (pokud chtěla zůstat exaktní) než se orientovat na analýzu jazyka jako fenoménu, který vědci používají k popisu světa. Tak se filosofie stává zároveň filosofii vědy.

Vznik a základní orientaci velmi specifického proudu filosofie logického pozitivismu zde postihují především Schlickovy statě *Budúcnosť filozofie, Nová filozofia skúsenosti, O základoch poznania, Kauzalita v bežnom živote a v súčasnej vede, Pozitívizmus a realizmus* a *Význam a verifikácia*, všechny z let 1932 – 1936. Podle Schlicka se všechny filosofické problémy dělí v podstatě do dvou velkých skupin: na ty, které se odhalí jako omyly a nedorozumění vzniklé na základě expresivní omezenosti a formální nedokonalosti našeho jazyka a na ty, které jsou skrytými vědeckými otázkami a jako takové se při jazykové analýze skutečně ukáží. Z první skupiny se rekrutují metafyzické otázky a jejich odpovědi, které všichni členové jak Vídeňského kroužku, tak i berlínské skupiny svorně odmítají jako smysluprázdňé. Jak by prohlásil Carnap, odpovědi na takové otázky nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé, neboť u vět, které samy o sobě nedávají dobrý smysl, nelze kategorie pravdivosti či nepravdivosti vůbec uplatnit. Druhá skupina představuje otázky, na které lze smysluplně odpovědět (empiricky nebo logicky), a tedy odpovědím přiřadit odpovídající pravdivostní hodnotu. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami lze demonstrovat Schlickovými slovy. „Musíme rozlíšit mezi těmi věcmi, které sú principiálne neriešiteľné [protože nesmyslné, pozn., M.P.], a těmi, které človek nedokáže vyriešiť, lebo náhodou nemá technické prostriedky nevyhnutné na riešenie“ (s. 81). Odmítnutí smysluplnosti metafyzických otázek představuje jeden z klíčových rysů této filosofie a řadí ji tak zároveň k odpůrcům ideje tzv. velkých systémů, jakými byli například scholastická filosofie nebo notoricky připomínaný Hegelův systém vývoje světa.

Byl-li Kantův obrat návratem k roli a funkci rozumu v poznání, je obrat logického empirismu návratem k empirickým základům naší zkušenosti. Proto je druhým výrazným rysem – a snad bychom mohli odvážně konstatovat v jistém smyslu nejvýznamnějším – důraz na elementy (Mach), atomy (Russell), či věčné stavy (Wittgenstein v *Traktátu*) naší zkušenosti. Novopozitivisté často využívají termínu „dané“, v němž formálně spatřují jistou neutralitu, avšak zdaleka se neshodují v tom, jak toto dané zformovat do konkrétní jazykové podoby, a tedy koneckonců ani v tom, jak toto dané vypadá. Schlickův postoj v této věci přesvědčivě poukazuje na specifické milieu úzkého vztahu mezi skutečností, jejím vnímáním a jejím formálním jazykovým zápisem. Pozorovací věta, jak Schlick nazývá elementární vyjádření o smyslovém pozorování, např. *Zde je teď bolest*, představuje základní nerevidovatelnou větu zobrazující fakt. Její existence je však nestabilní a prchavá a představuje tak úžinu, jíž k nám proudí znaky psychologismu (srov. tamtéž s. 99). Schlickova analýza smyslového vnímání a s ní související formování zápisu aktu vnímání může budít dojem jisté krkolomnosti s pozůstatky neproveritelných epistemologických postojů. Na to upozorňuje Neurath (ve stati *Radi-*

kálny fyzikalizmus a skutočný svet), který mu vyčítá prvek metafyzičnosti spočívající v proklamaci o nerevidovatelnosti pozorovacích vět. Ostatně zhruba totéž vyčítá Neurath Carnapovi v *Protokolárných vetách*. Je však nutno zdůraznit, že Schlickův postup možno také vnímat jako velmi důslednou analýzu smyslové zkušenosti, která – na rozdíl od analýz některých jiných členů Vídeňského kroužku – neopomíjí či nebagatelizuje ani ty nejmenší drobnosti aktu vnímání. V tom má Schlick velmi blízko ke Carnapovi, který, alespoň podle mého soudu, se k otázce základů smyslového poznání postavil s mimořádnou precizností. Jeho analýza elementárních prožitků jasně ukazuje slabiny, které Schlick pouze naznačuje. Carnapa to přivedlo nebezpečně blízko k území psychologických procesů a stavů kognitivního aparátu pozorujícího, ale alespoň se ukázalo, a potvrzuje to i současná praxe kognitivních věd, že psychologickým procesům (ať už pod nimi rozumíme cokoli, ale vždy více než jen pozorované chování a neurofyziologické procesy) v teorii poznání ještě není odzvoněno.

Filosofie Otto von Neuratha je zde zastoupena statěmi *Cesty vedeckého chápania sveta*, *Protokolárne vety* (reakce na Carnapův článek *Die physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft*, *Erkenntnis*, II, 1932, s. 432 – 465), *Fyzikalizmus*, *Radikálny fyzikalizmus a „skutočný svet“* a *Sociológia z pohľadu fyzikalizmu* publikovanými mezi léty 1930 – 1934. Jak Neurath zdůrazňuje v posledně jmenované stati, vědecký obraz světa nastíněný Vídeňským kroužkem nepotřebuje ke svému vzestupu žádný metafyzický žebřík. Úplně postačí jednotný fyzikalistický jazyk, jenž přímo vybízí k nastavení jednoty vyjadřování pro všechny vědy. Neurath si všímá, že k tomu, abychom mohli používat fyzikalistický jazyk, nepotřebujeme specifickou průpravu ve spleti termínů fyzikalistického jazyka. I malé děti se postupně učí používat tento jazyk v jeho každodenní přirozené formě (např. Dennett by ho nazval jazykem lidové fyziky) a vynechávají z neznalosti a nepotřebnosti tu jeho část, která hraje významnou roli pro fyziky, biologie či matematiky. Podobný přístup je údajně třeba zaujmout i k těm vědám, které dnes nazýváme jako „měkké“. Neurath má na mysli sociologii, psychologii, ale také etiku. Sociologie je na tom ve svých nárocích ještě nejlépe. Je sociálním behaviorismem, jehož predikce chování skupiny lidí se opírá o stejné principy, o něž se opírá klasický behaviorismus té doby. Zároveň se u něj uplatňují principy statistiky, takže má svým způsobem zaručené místo ve vědě. Stejně dobře je na tom i nauka o chování člověka – behaviorismus. Psychika v intencích behaviorismu není ničím jiným než fyzikálně zachytitelným chováním a jednáním, a to v podobě vizuální identifikace stimulu a následné reakce nebo ve formě určení aktivních neurofyziologických struktur (tehdy samozřejmě ještě v plenkách) při tom kterém vnějším chování. Psychické výroky o druhém člově-

ku jsou extrapolacemi našeho vlastního fyzikálně-biologického chování. Ještě hůř je na tom jedna z posledních výsostných disciplín filosofie – etika. Věty etiky demonstrují soubor slovních obrátů, které nemají své reálné zakotvení, jsou beze smyslu, a proto nemají šanci vstupovat do lidského dění tak, jak si to představovala preskriptivní etika. Zbaví-li se etika příměsí metafyzičnosti, zůstane jí podle Neuratha pouze behavioristicky laděný posudek o povaze lidského konání, o jeho motivacích a důvodech (srov. např. s. 237).

Rudolf Carnap je prezentován notoricky známým článkem, poprvé vydaným v časopise *Erkenntnis* v roce 1931 – 1932, *Prekonanie metafyziky logickou analýzou jazyka*, reakcí na Neurathův článek (*Protokolárne vety*) s názvem *O protokolárnych vetách*, statí *O povahe filozofických problémov*, a novějšími pracemi *Metodologická povaha teoretických pojmov* a *Dva pojmy pravdepodobnosti*. Za významné lze považovat úvahy o kritériích významu pro teoretické termíny a jejich vztah k termínům observačním a termínům dispozičním. Analýza a definice významu pro teoretické výrazy a věty je pro tuto recenzi příliš rozsáhlá a složitá. Ve své podstatě se opírá o observační jazyk a jeho věty, teoretický jazyk a jeho věty, teorii a její konjunktivně spojené postuláty a korespondenční pravidla. Dispoziční termíny patří do kategorie výrazů definovaných behavioristickou strategií *stimulus-reakce* a stojí na pomezí mezi observačními a teoretickými termíny. Tím, že se odvozují z predikátů pro pozorovatelné vlastnosti, mají blíže k observačním tvrzením. Ve vědecké praxi mají široké uplatnění. U fyzikálních věcí (např. kostky cukru) představuje dispoziční vlastnost potence chovat se za určitých přesně vymezených podmínek tím a tím způsobem (rozpusť se při ponoření do vody). Tato skutečnost samozřejmě umožňuje jejich testovatelnost a v některých případech zároveň vymezení konkrétní dispozice pomocí operacionální definice. V zásadě stejné pozadí zahrnuje vymezení psychologických dispozičních termínů. Ať už si pod psychologickými termíny představujeme cokoli, fakticky nemohou být ničím jiným než testovatelnými stavy organismu. K podobě této testovatelnosti nutno zmínit překvapivou poznámku Rudolfa Carnapa: „Po prvé, nie je odôvodnené úplné odmietanie introspekcie, k čomu sa hlásil behaviorizmus. Hoci mnohé údajné výsledky introspekcie sú naozaj otázne, treba uznať, že uvedomovanie si vlastných myšlienkových, citových atď. stavov je druhom pozorovania, ktoré sa v princípe nelíši od vonkajšieho pozorovania, a teda je legitímnym zdrojom poznania, hoci ho obmedzuje jeho subjektívna povaha“ (s. 327).

Orientaci německého pozitivismu představují překlady textů Hanse Reichenbacha, *Logistický empiricismus v Nemecku a súčasný stav jeho problémov, Racionalizmus a empiricismus: hľadanie koreňov filozofického omylu* a kritická stať *Sú reporty o javoch absolútne isté? Za připomenutí stojí, že tento berlínský fyzik a filosof polemizuje s radikálním myšlenkovým proudem logického*

pozitivismu, a to především v otázce principu verifikace. Verifikovat nebo vyvrátit nějaké tvrzení a považovat jej za jednoznačně pravdivé nebo nepravdivé, jak se domnívá například Carnap, je pouze vyjádřením limitních případů kontinuální škály pravděpodobnostních hodnot. Určitý výrok je pak interpretován jako pravděpodobný v jistém stupni, nikoli absolutně ověřitelný nebo vyvratitelný. Abychom se vyhnuli schematismu ve vědě, k němuž dvouhodnotová logika vede, musíme se podle Reichenbacha orientovat na logiku pravděpodobností.

Do metodologicky orientované filosofie Carla Hempela uvádějí vybrané statě z let 1935 - 1950, *Funkcia všeobecných zákonov v histórii*, *Niekoľko poznámok o empiricizme*, *O teórii pravdy logických pozitivistov*, *Problémy a zmeny empiristického kritéria významu* a *O povahe matematickej pravdy*. Analýzy a komentáře k otázkám pravdy, významu, apriorních věd a ke kritériím testovatelnosti nelze na takto omezeném prostoru představit. Poukažme proto aspoň na roli empatie představující pro tohoto berlínského představitele logického empirismu heuristický prostředek v procesu poznání. Definuje jej ve smyslu „co bych dělal, kdybych byl na místě XY“, takže může posloužit při formulování psychologických hypotéz o chování určité osoby.

Antologii uzavírají tři práce předního komentátora a interpreta logického pozitivizmu Alfreda J. Ayera, *Dôkaz nemožnosti metafyziky*, *Verifikácia a skúsenosť*, *Individuá*. Kromě role průvodce myšlenkovým světem logického empirismu bývá Ayerovi přisuzována vlastnost schopného kritického komentátora tohoto směru. Ve druhé z výše jmenovaných statí poukazuje na nevhodnost absolutizace koherenční teorie pravdy, preferované zejména Neurathem a Hempel, a konstatuje, že ji nelze konzistentně přijmout jako výhradně jediný způsob, jak zacházet se vztahy ve světě. Ayer se domnívá, že naši zkušenost nelze formovat a posuzovat jen na základě koherence výroků v rámci specifikované soustavy tvrzení. Výběr pojmů a protokolárních tvrzení sice může vznikat zcela arbitrárně, ale jejich vztah k realitě nemůže být vymezen výhradně analýzou logické nerozpornosti soustavy takových tvrzení. Vrací se tak zpět k významu výsledků „tradiční“ analýzy Moritze Schlicka a do jisté míry i Rudolfa Carnapa, která akceptovala i roli bezprostředně daného (i kdyby třeba jen proto, že se jej nedokázala zbavit) - tato analýza, zjednodušeně řečeno, přijímala jistou formu korespondence mezi základními větami a empirickým (nebo prožívaným) světem (k tomu viz zejména s. 499 - 500).

Ačkoli si nemyslím, že musí být vždy „dobrým“ zvykem vytknout autorům drobné či zásadnější formální (nebo i obsahové) nedostatky, dovolím si malou poznámku. Domnívám se, že úvod, který vždy na publikaci tohoto typu ocením více než v jiných pracích, by mohl být v tomto případě struč-

nější. Některé informace se více méně opakují, a to jak v obsahovém slova smyslu, což by ani tak nevadilo, ale také ve smyslu formálním, viz např. strany 29 a 35, 35 a 37, 38 a 39 (zde se navíc jedná o situaci, kdy tatáž citace z téhož zdroje je překládána dvěma různými způsoby).

Svěží vítr logického pozitivismu, který svými proudy rozvířil hladiny poklidných metafyzických vod tehdejší filosofie, jistě našel své místo na slunci. Ačkoli si lze v době relativismu a plurality pravd jen těžko představit nadšení, s nímž se členové vídeňského kroužku vrhali na nově položené otázky, něco zásadního nás s nimi přece jen spojuje. Je to touha dát filosofii smysl v očích ostatních badatelů, vědců, ale i obyčejných lidí. Jsem přesvědčen, že recenzovaný výbor této snaze jistě napomůže. Autorům, překladatelům a všem, kteří se na vzniku *Antologie* podíleli, bychom za to měli poděkovat. Nezbyvá než se pustit do četby a připomenout si část významného dědictví filosofie, dědictví, jehož odkaz bezpochyby přesáhl oblast tzv. čisté filosofie a umožnil vznik filosofie vědy a hluboké rozvinutí logické (a stále ještě filosofické) analýzy jazyka.

Michal Polák

John R. Searle: *Rečové akty*

Preložil Dezider Kamhal. Kalligram, Bratislava 2007, 284 s.

Po Austinovej priekopníckej práci *Ako niečo robiť slovami*, ktorá vo filozofii jazyka znamenala vôbec prvé filozoficky relevantné zváženie iných než len opisných funkcií jazyka (a ktorá mimochodom vyšla v slovenskom preklade ešte v roku 2004), sa slovenský čitateľ môže zoznámiť s dielom rozvíjajúcim a do istej miery aj modifikujúcim Austinov program. *Rečové akty* sú na jednej strane prácou predkladajúcou pomerne všeobecné tézy o povahe jazyka ako veľmi špecifického sociálneho fenoménu; na druhej strane ide o dielo rozoberajúce konkrétne problémy filozofie jazyka, a to z perspektívy, ktorá považuje jazykovú komunikáciu za implicitné ovládanie veľmi zložitej a pravidlami riadenej formy správania. Teória rečových aktov je z tohto pohľadu špecifickým prípadom širšie chápanej teórie konania. Štruktúra práce zahŕňa dve rozsiahle časti. Prvá časť rozvíja v rozsahu piatich kapitol autorove metodologické i teoretické východiská a ich zúžitkovanie pri koncipovaní všeobecnej teórie rečových aktov. Druhá časť na priereze troch kapitol „testuje“ aparát predloženej teórie, berúc si za predmet jednak tri konkrétne filozofické omyly vychádzajúce z chápania významu jazykových výrazov ako ich použi-